

Ірина Черніцька,
аспірант кафедри цивільного права
та процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

Досліджено особливості розгляду та вирішення цивільних справ про усунення від права на спадкування. Проаналізовано судову практику та положення цивільного законодавства, якими визначаються підстави та способи усунення від права на спадкування. З'ясовано особливості розгляду справ про усунення від права на спадкування.

Ключові слова: *спадщина, спадкоємець, спадкодавець, усунення від права на спадкування, суд, спадкові справи.*

Черницкая И.

Некоторые аспекты рассмотрения и разрешения гражданских дел об устранении от права на наследование

Исследованы особенности рассмотрения и разрешения гражданских дел об устранении от права на наследование. Автором проанализированы судебную практику и положения гражданского законодательства, которыми определяются основания и способы устранения от права на наследование. Выяснено, особенности рассмотрения дел об устранении от права на наследование.

Ключевые слова: *наследие, наследник, наследник, устранении от права на наследование, суд, наследственные дела.*

Chernitska I.

Some aspects of reviewing and resolving civil matters for removal from the right to inheritance

The article deals with the peculiarities of consideration and resolution of civil cases concerning the removal from the right to inheritance. The author analyzes the jurisprudence and provisions of civil law, which determine the grounds and methods for eliminating the right to inheritance. The peculiarities of consideration of cases of removal from the right to inheritance have been clarified.

Keywords: *heritage, heir, heir, removal from the right to inheritance, court, hereditary affairs.*

Постановка проблеми. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) значно детальніше, порівняно із цивільним законодавством радянського періоду, регулює відносини, пов'язані з переходом прав, що належали померлій фізичній особі до її спадкоємців. Для прикладу, законодавець у ст. 1224 ЦК України «Усунення від права на спадкування» розширив коло підстав, за наявності яких спадкоємці можуть усуватися від права на спадкування.

Аналіз судової практики розгляду та вирішення цивільних справ щодо усунення від права на спадкування свідчить про те, що сьогодні при розгляді судами такої категорії справ виникає низка питань, які потребують свого теоретичного обґрунтування та законодавчого вирішення.

Метою наукової статті є з'ясування та вирішення проблемних питань, з якими зустрічається сьогодні судова практика при розгляді, та вирішенні цивільних справ щодо усунення від права на спадкування.

Стан дослідження. Питання усунення від права на спадкування ніколи не залишалося поза увагою науковців. Дослідженню цих проблем присвячено праці Ю. О. Заїки, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, З. В. Ромовської, О. Є. Кухарева, Є. О. Мічуріна, С. О. Сліпченка, Є. О. Рябоконт, а також інших науковців. Однак питання особливостей розгляду та вирішення цивільних справ щодо усунення від права на спадщину на даний час є малодослідженими.

Виклад основних положень. На всіх етапах кодифікації цивільного законодавства спадкове право було спрямоване на захист цивільних прав та законних інтересів громадян. Сучасне цивільне законодавство значно розширило правові можливості громадян у здійсненні своїх спадкових прав.

Питання здійснення права на спадкування завжди залишатимуться актуальним для громадянина, суспільства та держави загалом, адже держава гарантує кожній фізичній особі можливість вільно розпоряджатися своїм майном, в тому числі, і на випадок смерті.

Основа нормативного регулювання відносин спадкування складають Конституція України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., ЦК України (Книга шоста), Закони України «Про нотаріат», «Про міжнародне приватне право». У судовій практиці застосовується також постановою Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування» та лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 24-753/0/4-13 7 від 16.05.2013 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування».

Українське законодавство у своєму розвитку з питань спадкового права крок за кроком стає більш досконалим, справедливим та ефективним, хоча містить прогалини та колізії, над якими потрібно працювати. Однак, як показує практика, громадяни постійно зіштовхуються з тими чи іншими проблемами, пов'язаними з укладенням заповітів, їх дійсністю, прийняттям спадщини, пропуском строку для прийняття спадщини, відмови від спадщини, усунення від права на спадкування та інше. Існує чимало випадків, коли спадкоємець поза волею спадкодавця залишається без права на спадкування внаслідок неправильного оформлення спадщини, відсутності всіх необхідних для отримання спадщини документів, необґрунтованого усунення від права на спадкування, а найчастіше – через необізнаність щодо основних вимог законодавства.

Спори, що виникають із спадкових правовідносин, розглядаються виключно в порядку цивільного судочинства. Спадкові спори традиційно належать до складних категорій цивільних справ, оскільки суду слід встановити наявність всіх спадкоємців, факт прийняття чи неприйняття ними спадщини, відмови від спадщини, визначити належних відповідачів у справі, наявність спадкового майна та його місцезнаходження, правових підстав звернення до суду та визнання права власності на спадкове майно у судовому порядку, час відкриття спадщини та прийняття її спадкоємцями з метою вирішення питання: норми якого кодексу необхідно застосовувати: ЦК УРСР 1963 р. чи ЦК України; наявність попереднього звернення спадкоємця до нотаріуса та отримання обґрунтованої відмови у вчиненні нотаріальної дії та ін; обґрунтованість позовних вимог та наявність належних доказів на їх підтвердження.

Певну складність складають справи, пов'язані з усуненням від права на спадкування на підставі вимог ст. 1224 ЦК України, які розглядаються судами в позовному провадженні. При вирішенні даної категорії справ суди керуються п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 від 30.05.2008 р., та п. 4 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 24-753/0/4-13 7 від 16.05.2013 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування». Усунення від права на спадкування – це відсторонення спадкоємця від спадкування на підставах, прямо встановлених законом. Усунення від права на спадкування є наслідком припинення спадкових правовідносин, суб'єктом яких була особа, яку усунуто від спадкування.

У ЦК УРСР 1963 р. підстави усунення від спадкування були визначені у ст. 528 «Усунення від спадщини». Відповідно до положень цієї статті, не мали права стати спадкоємцями: а) спадкоємці за законом, чи за заповітом, які навмисно позбавили життя спадкодавця або кого-небудь зі спадкоємців, або зробили замах на їх життя; б) за законом батьки після дітей, у відношенні яких вони позбавлені батьківських прав і не були поновлені в цих правах на момент відкриття спадщини, а також батьки і повнолітні діти, що злісно ухилялися від виконання покладених на них в силу закону обов'язків щодо утримання спадкодавця, якщо ці обставини підтверджені в судовому порядку [7, с. 183].

Перша категорія негідних спадкоємців усувалась від спадщини взагалі, оскільки не мала права на спадкування ні за законом, ні за заповітом. Друга ж усувалась від спадкування лише за законом. Однак якщо незважаючи на негідність поведінки таких спадкоємців, спадкодавець все ж таки складав на їх користь заповіт, вони отримували спадщину за заповітом на загальних підставах [7, с. 184].

У ЦК України підстави та коло спадкоємців, які можуть бути усунені від права на спадкування значно розширене. Першу категорію осіб, які усуваються від права на спадкування складають особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя (ч. 1 ст. 1224 ЦК України). Положення абзацу першого цієї частини не застосовується до особи, яка вчинила такий замах, якщо спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив її своїм спадкоємцем за заповітом [11, с. 50].

Із змісту положень ч. 1 ст. 1224 ЦК України не випливає, що спадкоємці повинні діяти виключно з метою заволодіння спадщиною. Таке розуміння зумовило б неправильне й обмежене застосування даної норми. Тому особи, які вчинили вбивство спадкодавця чи спадкоємця не лише з корисливих мотивів, а із ревнощів, помсти, з метою приховати інший злочин, з хуліганських мотивів чи інших мотивів, мають усуватись від права на спадкування. Таким чином, мотив вбивства чи замаху на життя у даному випадку не має

значення. Коло осіб, позбавлення життя яких усуває особу від права на спадкування, є вичерпним та чітко визначеним: спадкодавець та можливі спадкоємці. Не може бути підставою для усунення особи від права на спадкування позбавлення ним життя іншої особи, яка на момент вчинення злочину не була потенційним спадкоємцем. Положеннями ч. 1 ст. 1224 ЦК України чітко визначено, що не мають право на спадкування особи, які діяли умисно. Тобто, вчинення ж злочину з необережності або в стані неосудності особою, яка притягнута за такі діяння до кримінальної відповідальності, не позбавляє її права на спадкування після смерті спадкодавцями [8, с. 235].

Діяння, зазначені у ч. 1 ст. 1224 ЦК України є кримінально караними, тому вони повинні бути підтверджені вироком суду, постановою про закриття кримінальної справи з nereабілітуючих підстав, які є самостійною та достатньою підставою для усунення від права на спадкування, саме нотаріусом при прийнятті заяв про прийняття спадщини та видачі свідоцтв про право на спадщину. При наявності вищевказаних судових рішень нотаріус повинен винести обґрунтовану постанову про відмову у вчиненні нотаріальних дій.

Таким чином, закон не вимагає та не передбачає звернення до суду із цивільним позовом про усунення від права на спадкування на підставі вимог ч. 1 ст. 1224 ЦК України.

Аналізуючи положення ч. 1 ст. 1224 ЦК України, можна дійти висновку, що законодавець залишився консервативним у даному питанні, адже усунув від права на спадкування лише осіб, які вчинили умисне вбивство чи замах на вбивство спадкодавця. Проте не менш тяжкими є й інші злочини, наприклад, умисне заповідання спадкодавцеві тяжких тілесних ушкоджень, мордування, незаконне позбавлення воля та інше. Обґрунтованою буде норма, за якою право на спадкування за законом та за заповітом позбавлятимуться особи, які умисно вчинили злочин проти життя, здоров'я, волі й гідності спадкодавця [11, с. 188]. За наявності обвинувального вироку суду існуватиме презумпція усунення від права на спадкування, а якщо ж спадкодавець складе заповіт, незважаючи на негідну поведінку спадкоємця, то останній отримає спадщину за заповітом на загальних підставах.

Другу категорію осіб, які усуваються від права на спадкування, складають ті, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт і цим сприяли виникненню права на спадкування у них самих чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині (ч. 2 ст. 1224 ЦК України).

Законодавець чітко зазначив, що не можуть спадкувати ні за законом, ні за заповітом особи, які перешкоджали спадкодавцеві виразити, змінити чи скасувати своє волевиявлення у заповіті. Зазначені у ч. 2 ст. 1224 ЦК України незаконні дії повинні бути здійснені умисно. Звичайно, наявність наведених вище обставин має встановлюватись лише у судовому порядку шляхом пред'явлення цивільного позову про визнання заповіту недійсним чи усуненні від права на спадкування на підставі вимог ч. 2 ст. 1224 ЦК України [7, с. 188].

Наприклад, позивач Особа 1, пред'являючи позов до суду до відповідача Особи 2 про визнання заповіту недійсним та усунення від спадкування, повинен довести, що відповідач, який проживав разом із спадкодавцем як наймач, не давав спадкодавцю спілкуватися з іншими особами, з родичами, не відчиняв двері, коли вони приходили, відбирав у нього пенсію. Також будучи освіченою про хворобливий стан спадкодавця, відповідач перешкоджав у наданні йому кваліфікованої медичної допомоги, повністю відокремив його від спілкування з людьми. Враховуючи таку поведінку відповідача, можна вважати, що останній умисно перешкоджав спадкодавцю скласти заповіт на користь інших осіб, або скасувати існуючий заповіт на його користь.

Таким чином, суд при вирішенні даних справ повинен з'ясувати, а позивач повинен довести, що така поведінка відповідача є протиправною, дії чи бездіяльність відповідача вчинені умисно та внаслідок таких дій змінилась черговість спадкування за законом чи порядок спадкування за заповітом.

Не мають права на спадкування за законом батьки після дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав та їхні права не були поновлені на час відкриття спадщини; батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом (ч. 3 ст. 1224 ЦК України). Дане положення стосується особи, яка зобов'язана була утримувати спадкодавця [11, с. 51]. Так, в силу вимог ст. 51 Конституції України, батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Аналогічні положення закріплені у ст. 202, 203 СК України, які встановлюють обов'язок повнолітніх дітей утримувати своїх батьків, які є непрацездатними та потребують матеріальної допомоги, мають тяжкі хвороби, інвалідність, або є безпомічними.

Щодо осіб, які позбавлені батьківських прав, та права яких не поновлено станом на день відкриття спадщини, для вирішення нотаріусом питань щодо усунення від права на спадкування достатньо лише рішення

суду, яке набрало законної сили щодо позбавлення таких осіб батьківських прав та інформація відповідних органів опіки та піклування щодо відсутності рішення суду про поновлення таких прав на час відкриття спадщини.

Відповідно до роз'яснень викладених у п. 6 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 від 30 травня 2008 р., факт ухилення особи від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця встановлюється судом за заявою заінтересованої особи (інших спадкоємців або територіальної громади). При цьому слід враховувати поведінку особи, розуміння нею свого обов'язку щодо надання допомоги, її необхідність для існування спадкодавця, наявність можливості для цього та свідомого невиконання такою особою встановленого законом обов'язку. Непред'явлення спадкодавцем, який мав право на утримання, позову про стягнення аліментів до особи, яка претендує на спадщину, не є достатньою підставою для відмови в позові про усунення від права на спадкування.

Таким чином, на підтвердження факту ухилення особи від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця необхідно рішення суду за заявою заінтересованої особи (інших спадкоємців чи територіальної громади) про встановлення факту ухилення особи від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця.

Не мають права на спадкування за законом одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду (ч. 4 ст. 1224 ЦК України).

Як виняток із загального правила, передбачена можливість права на спадкування за законом на підставі рішення суду одним із подружжя, частки того з подружжя, хто помер, якщо він не знав та не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, і шлюб був визнаний недійсним після смерті одного із подружжя [14, с. 490]. Суд може прийняти відповідне судове рішення лише при наявності наступних умов: 1) шлюб був визнаний недійсним за рішенням суду (ст. 41 СК України); 2) шлюб визнаний недійсним після смерті одного із подружжя; 3) один із подружжя, який пережив не знав і не міг знати про перешкоди для реєстрації шлюбу (добросовісність одного з подружжя) [14, с. 597].

Згідно з вимогами ч. 1 ст. 45 СК України, недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення у осіб, між якими був зареєстрований шлюб, прав і обов'язків подружжя, а також прав та обов'язків, які встановлені для подружжя іншими законами України. Крім того, в порядку вимог ч. 1 ст. 43 СК України смерть дружини чи чоловіка не є перешкодою для визнання шлюбу недійсним. Навіть після смерті одного з подружжя шлюб може бути визнаний недійсним і, відповідно, інший з подружжя усувається від права на спадкування [9, с. 73].

Для усунення від права на спадкування одного з подружжя необхідне рішення органу державної реєстрації про анулювання запису про шлюб. У разі визнання шлюбу недійсним на підставі рішення суду, для усунення від права на спадкування необхідне рішення суду, яке набрало законної сили, про визнання такого шлюбу недійсним.

Слід також зазначити, що не виникатиме право на спадкування за законом і у випадку неукладення шлюбу, який вважається таким у випадку його реєстрації за відсутності чоловіка чи жінки. Запис про такий шлюб в органах державної реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду за позов заінтересованої особи [14, с. 596].

За рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані (ч. 5 ст. 1224 ЦК України). Це положення стосується всіх спадкоємців за законом, зокрема й тих, які відповідно до СК України не були зобов'язані утримувати спадкодавця, хто має право на обов'язкову частку у спадщині, а також на осіб, на користь яких зроблено заповідальний відказ.

Спадкоємець усувається від права на спадкування на підставі вимог ч. 5 ст. 1224 ЦК України на підставі рішення суду шляхом пред'явлення позову одного спадкоємця до іншого про усунення від права на спадкування. Вимога про усунення від права на спадкування за законом особи може бути пред'явлена лише після смерті спадкодавця. Вирішуючи спір про усунення від права на спадкування за законом на підставі вимог ч. 5 ст. 1224 ЦК України, суд, згідно з вимогами ст. 214 ЦПК України, повинен встановити наступні факти: факт ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги; безпорадний стан спадкодавця через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво; потреба в отриманні допомоги цієї особи. Вказані факти мають бути присутні та встановлені судом одночасно. Сам факт того, що сторони не спілкувались протягом тривалого часу, не підтверджує факту умисного ухилення спадкоємця від надання допомоги спадкодавцю.

Відповідно до роз'яснень, викладених у п. 6 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 від 30 травня 2008 р., під безпорадним слід розуміти стан особи, зумовлений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли вона не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування.

При цьому наявність хвороб на час смерті, їх тривалий характер, давність набуття не свідчать про безпорадний стан за життя чи на час смерті. Наявність позову спадкодавця за життя про стягнення аліментів на утримання, навіть за наявності рішення суду про стягнення із спадкоємця аліментів на утримання спадкодавця і факт невиконання цього рішення, оцінюється судом з урахуванням інших доказів, які б доводили ухилення спадкоємця від надання спадкодавцеві утримання і матеріальної допомоги за життя.

Сторони повинні надати суду належні та допустимі докази, які б свідчили про те, що спадкодавець потребував допомоги відповідача, останній мав можливість її надавати, проте ухилився від обов'язку щодо її надання.

Тобто позивач повинен довести у суді наступні факти: а) що спадкодавець був у безпорадному стані (через похилий вік, тяжку хворобу, інвалідність); що спадкодавець потребував сторонньої допомоги зокрема, чи потребував спадкодавець допомоги від спадкоємця за умови отримання її від інших осіб; що спадкоємець-відповідач мав можливість таку допомогу надавати, чи мав спадкоємець матеріальну та фізичну змогу надавати таку допомогу; спадкоємець, умисно ухилився від надання такої допомоги спадкодавцю.

Ухилення особи від надання допомоги спадкодавцеві, який її потребував, полягає в умисних діях чи бездіяльності особи, спрямованих на уникнення від обов'язку забезпечити підтримку та допомогу спадкодавцю. Тобто ухилення, пов'язане з винною поведінкою особи, яка усвідомлювала свій обов'язок, мала можливість його виконувати, але не вчиняла необхідних дій. Вищевказані обставини справи позивач повинен обґрунтувати та довести належними та допустимими доказами, відповідно до вимог ст. 10 та ст. 60 ЦПК України.

Необхідно зазначити, що у такій категорії справ тягар доказування в основному покладається на позивача, який звернувся до суду із позовом про усунення від права на спадкування.

Наприклад, рішенням Октябрського районного суду м. Полтави від 25 вересня 2014 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 22 грудня 2014 р. та ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 березня 2015 р. (справа № 6-180св15), задоволено позов Особи 7: усунуто батька Особа 8 від права на спадкування після смерті доньки Особа 10 на підставі вимог ч. 5 ст. 1224 ЦК України. Особа 7, звертаючись до суду із даним позовом, вказував, що спадкоємцями за законом після смерті Особи 10 є він як чоловік, їх діти, а також батько померлої – Особа 8. Позивач вважав, що Особа 8 має бути усунутий від права на спадкування частки майна Особа 10 з тих підстав, що він не надавав необхідної матеріальної та фізичної допомоги спадкодавцеві, яка через тяжку хворобу перебувала в безпорадному стані. Також позивач зазначав, що шлюб між батьками Особа 10 (спадкодавця) був розірваний за рішенням суду у 1973 р. за ініціативою дружини через негативне ставлення чоловіка Особа 8, як до дружини, так і до дітей: дочки Особа 10. З тих пір Особа 8 не турбувався про життя Особа 10.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції, з висновками якого погодилися суди апеляційної й касаційної інстанцій, встановив, що Особа 10, маючи тяжку хворобу, перебувала в безпорадному стані та потребувала сторонньої допомоги, однак її рідний батько умисно ухилився від надання їй такої допомоги. Померла Особа 10 була тяжко хворою, в період госпіталізації з 11 липня 2011 р. і до самої смерті перебувала у безпорадному стані та потребувала допомоги Особа 8, який в цей же час мешкав у м. Тель-Авів у державі Ізраїль, де лікувалася спадкодавець, в той час як її сім'я мешкала у м. Полтаві. Отже, суд дійшов висновку, що Особа 8 умисно ухилився від надання допомоги спадкодавцю, усвідомлював цей обов'язок і мав можливість його виконувати, але не вчиняв необхідних дій [17].

Для задоволення позовних вимог про усунення від права на спадкування, відповідно до вимог ч. 5 ст. 1224 ЦК України, має бути сукупність наступних обставин: ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги при можливості її надання; перебування спадкодавця в безпорадному стані, потреба спадкодавця в допомозі саме цієї особи. Лише у випадку одночасного існування вищевказаних обставин і доведеності таких фактів в судовому засіданні в їх сукупності спадкоємець може бути усунений від спадкування [11, с. 54].

Так, Ухвалою колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 березня 2008 р. (справа № 6-2087св08) скасовано рішення Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області рішенням від 18 квітня 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 5 липня 2007 р., якими задоволено позов С. до Л. про усунення від права на спадкування за законом, а справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції.

Скасовуючи судові рішення, суд касаційної інстанції зазначив, що суд першої інстанції, задовольняючи вимоги С. про усунення Л. С., сина спадкодавця, від права на спадкування за законом після смерті

В., з яким погодився апеляційний суд, помилково дійшли висновку, що син Л. С. не піклувався про батька, не відвідував його і не надавав йому допомоги, якої той потребував через стан здоров'я та неналежне матеріальне забезпечення, а тому, на думку суду, перебував у безпорадному стані. Колегія суддів зазначила, що суд при вирішенні такої справи згідно з вимогами ст. 214 ЦПК повинен установити і факт ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги, і факт перебування спадкодавця в безпорадному стані через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво та його потребу в допомозі цієї особи [16].

Безпорадний стан слід розуміти як безпомічність особи, неспроможність її своїми силами через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво фізично та матеріально самостійно забезпечити умови свого життя, у зв'язку з чим ця особа потребує стороннього догляду, допомоги та піклування. Ухилення особи від надання допомоги спадкодавцеві, який потребував допомоги, полягає в її умисних діях чи бездіяльності, спрямованих на уникнення від обов'язку забезпечити підтримку та допомогу спадкодавцю, тобто ухилення, пов'язане з винною поведінкою особи, яка усвідомлювала свій обов'язок, мала можливість його виконувати, але не вчиняла необхідних дій. Таким чином, ухилення характеризується умисною формою вини. Крім того, суд мав з'ясувати, чи потребував спадкодавець допомоги від спадкоємця за умови отримання її від інших осіб і чи мав спадкоємець матеріальну й фізичну змогу надавати таку допомогу.

Відповідно до вимог ч. 5 ст. 1224 ЦК України, лише при одночасному настанні цих обставин і доведеності зазначених фактів у їх сукупності спадкоємець може бути усунений від права на спадщину.

Необхідно враховувати, що усунення від права на спадкування слід відмежовувати від суміжних юридичних конструкцій спадкового права, зокрема від зміни черговості одержання права на спадкування за законом (ч. 2 ст. 1259 ЦК України). Вони відмежовуються як за підставами застосування, так і за матеріально-правовими наслідками, оскільки усунення від права на спадкування унеможлиблює спадкування особою, яку усунуто, тоді ж як зміна черговості на підставі рішення суду такого наслідку не несе. Необхідно звернути увагу, що зміна черговості спадкування може мати місце лише у випадку спадкування за законом. Крім того, одночасно щодо однієї й тієї самої особи і усунення від права на спадкування, і зміна черговості застосовуватись не можуть.

У практиці зустрічаються випадки, коли у позовній заяві об'єднуються такі взаємовиключні вимоги, що ускладнює вирішення справи судом. Наприклад, у квітні 2007 р. Особа 1 звернулася до суду з позовом до Особа 2, Особа 3, Особа 4 про усунення від права на спадкування за законом, зміну черговості права на спадкування, одержання права на спадкування та просила усунути від права на спадкування за законом після смерті Особа 6, його синів: Особа 2 та Особа 3; змінити черговість одержання права на спадкування, надавши їй як спадкоємцю другої черги право на спадкування разом зі спадкоємцем першої черги Особа 4.

Рішенням Броварського міськрайонного суду Київської області від 9 жовтня 2007 р., залишеним без змін апеляційною та касаційною інстанціями (справа № 6-6032св08 від 25.03.2009 р.) позов Особа 1 задоволено частково: надано Особа 1 право на спадкування за законом разом зі спадкоємцями першої черги спадщини Особа 6; в іншій частині позов залишено без задоволення. Задовольняючи позовні вимоги Особа 1, суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний та касаційний суди, виходив із того, що Особа 1 не довела, що сини спадкодавця ухилялись від надання допомоги батьку, а сам факт рідких відвідувань відповідачами батька не є достатньою підставою для усунення їх від спадкування; позивачка на підставі ч. 2 ст. 1259 ЦК України має право одержати право на спадкування зі спадкоємцями першої черги, оскільки вона тривалий час опікувалася, надавала допомогу спадкодавцеві [18].

Висновки. У ЦК України, порівнюючи із ЦК УРСР, значно розширено коло підстав, за наявності яких спадкоємці можуть усунутися ні від права на спадкування. Таке усунення в одних випадках здійснює нотаріус за рішення органу державної реєстрації про анулювання запису про шлюб чи відповідним рішенням суду, в інших випадках усунення від права на спадкування здійснюється шляхом пред'явлення позову до спадкоємця. З'ясовуючи особливості усунення від права на спадкування на підставі ч. 1 ст. 1224 ЦК України, встановлено, що мотив вбивства чи замаху на життя у даному випадку не має значення. Діяння, визначені у цій статті, є кримінально караними, тому його вчинення підтверджується вироком суду, постановою про закриття кримінальної справи з nereабілітуючих підстав, які є самостійною та достатньою підставою для усунення від права на спадкування, саме нотаріусом при прийнятті заяв про прийняття спадщини та видачі свідоцтв про право на спадщину. Отож, закон не вимагає та не передбачає звернення до суду із цивільним позовом про усунення від права на спадкування на підставі вимог ч. 1 ст. 1224 ЦК України.

Усунення від права на спадкування з підстав, визначених у ч. 2 ст. 1224 ЦК України, здійснюється у судовому порядку шляхом пред'явлення цивільного позову про визнання заповіту недійсним чи усуненні від права на спадкування на підставі вимог ч. 5 ст. 1224 ЦК України.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України, № 435-IV прийнятий 16 січня 2003 року, (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44.
2. Цивільний кодекс УРСР № 1540-VI від 18 липня 1963 р. (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1963. – № 51.
3. Римське приватне право: підруч. [для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів] / О. А. Підпригора. – К. : Ін Юре, 2001. – 440 с.
4. Фурса С. Я. Спадкове право. Теорія та практика: навч. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. – К. : Атіка, 2002. – 496 с.
5. Жилінкова І. В. Актуальні питання спадкового права України : матер. до семінару / І. В. Жилінкова. – Ксилон, 2009.
6. Заїка Ю. О. Спадкове право: навч. посіб. / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконь. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 351 с.
7. Заїка Ю. О. Спадкове право: навч. посіб. – К. : Істина, 2006. – 216 с.
8. Заїка Ю. О. Замах на вбивство як підстава усунення від спадщини / Ю. О. Заїка // Вісник Луганського університету МВС України. Спецвипуск. – Ч. 2. – 2000. С. – 232–237.
9. Рябоконь Є. О. Усунення від права на спадкування / Є. О. Рябоконь // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2005. – Вип. – № 67–69. С. 71–74. – (Сер. «Юридичні науки»).
10. Мічурін Є. О. Спадкове право: практика застосування / Є. О. Мічурін, С. О. Сліпченко, О. Є. Кухарев. – Харків : ЮрСвіт, 2009. – 464 с
11. Спадкове право України : навч. посіб. / О. Є. Кухарев. – К. : Алерта, 2013. – 328 с.
12. Цивільне право України : підруч. за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданчика. – [3-тє вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
13. Цивільне право України : навч. посіб. / Ю. В. Білоусова [та ін.] ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Прецедент, 2007. – 448 с.
14. Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права : моногр. / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печеній, В. И. Крат [и др.] ; под. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков, 2016. – 608 с.
15. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : у 2-х т. / відп. ред. В. Г. Ротань. – [2-ге вид.]. – Х. : Фактор, 2010. – Т 1. – 800 с.
16. Ухвала Верховного Суду України за справою № 6-2087св08 від 19 березня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1659557>.
17. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ по справі за № 6-180св15 від 11 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43140325>.
18. Ухвала Верховного суду України по справі № 6-6032св08 від 25 березня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4501660>.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017.